

ԳԵՂՈՒՆԻ ՉԹՉԵԱՆԻ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԽՄԲԵՐԳԱՅԻՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆԸ¹

ԶԱՔԱՐ ՔԷՇԻՇԵԱՆ

kamilazakar@yahoo.com

Հայ մանկապատանեկան խմբերգային բազմաձայն երաժշտությունը սկիզբ կ'առնէ ԺԹ. դարու երկրորդ կիսուն: Իր հիմնադիրներ՝ Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի, Մակար Եկմալեանի եւ Կոմիտասի ստեղծած աւանդը յետագային կը շարունակուի ու զարգանալով մեր օրերը կը հասնի հարստանալով անելի քան 400 խմբերգերով, որոնք յօրինուած են առաւելաբար Հայաստանի եւ մասամբ ալ Սփիւռքի հայ երագահաններու կողմէ: Այս հսկայածաւալ ժառանգութեան մէջ իր ուրոյն տեղն ու դերն ունի Գեղունի Չթչեան, որուն ներդրումը լուսարձակի տակ առնել կը միտի այս յօդուածը:

Արդի հայ մանկապատանեկան խմբերգային երաժշտութեան ականատոր դէմքերէն, Հայաստանի Հանրապետութեան ժողովրդական *արտիստ*, ՀՍՍՀ արուեստի վաստակաւոր գործիչ, «Մովսէս Խորենացի» մետալի դափնեկիր փրոֆ. Գեղունի Չթչեան (ծն. 1929), իր սերնդակիցներ՝ Ռուբերթ Պետրոսեանի, Արեգ Լուսինեանի, Էմմա Միհրանեանի, Խաչատուր Մարտիրոսեանի եւ այլ երգահաններու հետ համատեղ, իր ստեղծագործական վաստակին մէջ մասնաւորաբար մանկապատանեկան երաժշտութեան կարեւոր տեղ տալով, հայ երաժշտական կեանքի պատմութեան մէջ քանդեց այն կարծրատիպը, որ նուազ կարեւորութիւն կը տաժէր երաժշտական այդ սեռին նկատմամբ: Անոնք, նուագարանային թէ մեներգչական ստեղծագործութիւններու զուգահեռ, առաւել զարգացուցին նաեւ *acapella* թէ նուագակցութեամբ խմբերգային մարզը:

Չթչեան իրաւամբ կը համարուի երաժշտական այս սեռին, թիւի ու որակի առումով, ամենէն նկատառելի նպաստ ունեցողներէն մէկը:

«*Երկրասարդ տարիներից զգացել եմ [թէ] երեխաների համար պէտք է գրել այնպէս՝ ինչպէս ստեղծագործում են մեծերի համար, բայց՝ անելի լաւ*»՝ կ'ըսէ Չթչեան մեզի տուած իր հարցազրոյցին մէջ: Իսկ իր մանկագրութեան մասին պատմող *Գեղունի Չթչեանը՝ մանուկներին* (Երեւան, 1973, կազմ.՝ Յ. Լ. Սիմոնեան) գրքոյկին մէջ ան կ'ըսէ. «*Սիրում եմ գրել մանկական երաժշտութիւն: Որքան էլ զբաղուած լինեմ այլ ստեղծագործութիւններով, չեմ կարող դրան զուգընթաց չգրել ձեզ (մանուկների - Զ.Ք.) համար: Առանձնայապառկ ոգեւորութեամբ եւ սիրով եմ գրել գրեթէ իմ բոլոր ստեղծագործութիւնները՝ նուիրուած երեխաներին...*»: Ստեղծագործական սկզբունք-յանձնառութիւն մը՝ որուն հաւատարիմ մնացած է միշտ:

¹ Ուսումնասիրութիւնը կատարուած է Գալուստ Կիլպենկեան հիմնարկութեան դրամաշնորհով:

Իր սերնդակիցներէն առաջ, քիչ թիւով երաժշտահաններ, ինչպէս՝ Երուանդ Սահառունի (1894–1967), Կարօ Զաքարեան (1895–1967) եւ ուրիշներ, արդէն իսկ մանկապատանեկան խմբերգային սեփին նախահիմքերը դրած էին, միա կողմէ, Խորհրդային Միութեան տարածքին հետզհետէ բազմացող մանկապատանեկան երգչախումբերն ու նուագախումբերը խթան կը հանդիսանային բազմալեզու ու առաւելաբար՝ ռուսալեզու նոր խմբերգերու ծննդեան: Սակայն Չթչեան, իր խմբերգերով եկաւ նոր շունչ ու որակ հաղորդելու այդ բոլորին, երկնելով անլի քան երեք տասնեակ հանրաճանաչ խմբերգեր, որոնք հայրենի թէ Սփիւռքի զանազան երգչախումբերու երգացանկին մէջ ուրոյն տեղ նուաճած են: *«Ռուսաստանում հանրակրթական դպրոցներն իսկ ունէին լաւ երգչախմբեր եւ պէտք էր Հայաստանի մէջ էլ զարկ տալ այս արուեստին, որովհետեւ անընդհապ նոյն միաձայն երգերն էին երգում Հայաստանի մեր (մանկապատանեկան - Զ.Ք.) երգչախմբերը»*: Ժամանակաշրջանի կացութեան մասին պատկերը այսպէս կը բնորոշէ Չթչեան, մեզի տուած նոյն հարցազրոյցին մէջ:

Առաւելաբար ստեղծագործելով Սուրէն Մուրատեանի, Եւրի Սահակեանի, Սիլվա Կապուտիկեանի, Նանսէն Միքայէլեանի, Վահագն Դաթեանի, Արամայիս Սահակեանի ու ժամանակակից այլ բանաստեղծներու ոտանատրոներուն հիման վրայ, Չթչեան կը դաւանի բանաստեղծութիւնը երաժշտատրելու սկզբունքին վրայ եւ ոչ թէ հակառակ ուղղութեան: Ան, իբրեւ սկզբունք, նախապէս յօրինած իր մեղեդիին համար համապատասխան բառեր չի փնտռեր: Այս պատճառով ալ բնաւ բռնազբօսիկ չեն իր երգերը, ու մեղեդին եւ խօսքը լաւապէս ընդելուզուած են իրարու հետ:

ԶԹՉԵԱՆԻ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԽՄԲԵՐԳԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Խորաթափանց գիտակութեան զուգահեռ, Չթչեանի խմբերգերը յօրինուած են առանձնայատուկ նուիրումով: Առաջին իսկ ակնթարթին, անկեղծ ու բանաստեղծական շունչը կը համակէ նախ եւ առաջ պատանի կատարողը, ու այնուհետեւ ունկնդիրը: Կերպարներու, նիւթերու լայն շրջանակի ընդգրկումն ու ժանրային հարուստ բազմազանութիւնը յագեցած են խորապէս ազգային երաժշտական լեզուի զանազան դրսեւորումներով:

Չթչեանին բնորոշ են գրելաոճի ազգային հնչերանգը, զգացմունքայնութիւնը, մեղեդիի սահուն ճկունութիւնը, նուրբ քնարականութիւնը, բանաստեղծութիւններու բարձրաճաշակ ընտրութիւնը, իմաստի ու բովանդակութեան խորաթափանց երաժշտական մարմնատրումը: Բառն ու հնչիւնը, ընդհանրապէս երգչական - vocal - ու յատկապէս մանկապատանեկան խմբերգերու մէջ համահունչ ու ներդաշնակ են իրենց կերպարային ոճին: Ան իր խմբերգերուն մէջ վարպետօրէն կ'օգտագործէ այդ տարիքի կատարողներու ծայնային բնորոշ յատկութիւնները, ծայներանգները, ծայնածաւալը, ծայնի հնչողութեան ուժգնութիւնը, նկատի կ'առնէ մանուկներու պատկերային մտածողութեան ու հոգեբանական ըմբռնումի իւրայատկու-

թիւները: Իր խմբերգերը ոչ միայն հարուստ են կերպարային բազմազանութեամբ, ինչը շատ հաճելի է այդ տարիքի պատանեկան երգչախումբերու համար, այլեւ՝ երաժշտական այնպիսի արտայայտչամիջոցներով, որոնք կը ներառեն հայկական դասական երաժշտութեան յատկանիշերը՝ Կոմիտասէն մինչեւ Ի. դարու երաժշտական մտածողութեան ու գրելաոճի սկզբունքները:

Չթջեան ստեղծած է իր սեփական, ուրոյն երաժշտական ոճը մանկապատանեկան խմբերգային ասպարէզին մէջ եւս: Ան վարպետօրէն կ'ընտրէ տուեալ բանաստեղծութեան իմաստին ու բովանդակութեան ներդաշնակօրէն համապատասխան ձեւակառոյց (form), ըլլան անոնք գործիքային նուագակցութեամբ թէ ակապելլա, դաշնամուրային թէ նուագախմբային ոճով:

Բազմազան են իր երգերու թեմաները: Անոնք բոլորն ալ մանկապատանեկան վառ յոյզերու, ապրումներու, միտքերու, չարաճի տրամադրութիւններու նկարագրութիւններ, եւ բնութեան փառաբանում են, որոնք կը դադրին կրելէ մանկունակութեան ու պարզունակութեան կնիքը ու իբրեւ բառմեղեդի կը շղարշուին կերպարային հարուստ երանգներով:

Չթջեանի մանկապատանեկան խմբերգերու բանաստեղծութիւնները ընտրուած են այնպէս, որ պատանիներու աշխարհ ներմուծուին բարձրաճաշակ, լուսաւոր երաժշտական յոյզեր, ընկերոջ ու բնութեան նկատմամբ սէր տածել սորվեցնող ապրումներ:

Ոճական առանձինն դրսեւորում է մեղեդիի բազմաձայնեցման Չթջեանի իւրայատուկ վարպետութիւնը: Խմբերգերու ենթաձայները - երկրորդ սոփրանօ, առաջին եւ երկրորդ ալթեր - այնպիսի յիշուող մեղեդային գիծեր են, որ պատանի երգողներուն համար մեծապէս կը դիրացնեն ու հաճելի կը դարձնեն երգին կատարումը: Առնենք քանի մը օրինակներ:

«Ձօն գիրքին»

Ղու, լույ - սի տա - ճար, ղու, լույ - սի տա -
մեր գրա - դա - րան, մըտ - քի, ե - րա - զի
ճար, մեր գրա - դա - րան, մըտ - քի, ե - րա - զի
Ե - րաժշ-տու-թյամբ թող միշտ ապ-րենք, ե - կեք սի-րով

«Եկէ՛ք երգենք»

մարդ - կա-յին հո - գու ար - տա - հայ - տու - քյուն: Ե - թաժ-տու-քյուն,

Ստեղծագործական հետաքրքրական փաստ մը եւս, որ բնորոշ է «Եկէ՛ք երգենք» երգին: Ան ունի ուշագրաւ *modulation* մը: Յատկապէս մանկապատանեկան երաժշտութեան մէջ modulationները կ'ունենան վերընթաց ուղղութիւն: «Եկէ՛ք երգենք»ը մեզի ծանօթ մանկապատանեկան միակ խմբերգն է, որ ունի հակառակ՝ վարընթաց շարժ, *g minor*էն իջնելով եւ աւարտելով *fa sharp minor* թոնայնութեան:

Գեղունի Չօչեանի նորարար նկրտումները կը հիմնաւորուին նաեւ խորապէս ազգային, ժողովրդական, գեղջկական, գուսանա-աշուղական ասանդոյթներու վրայ՝ հայ մանուկ-պատանիները ընտելացնելով ազգային տոհմիկ երաժշտական մտածելակերպի:

Հետեւեալ երկու երգերու հատուածներուն մէջ ակնյայտ է հայկական աշուղական երաժշտական ոճի ներմուծումը մանկապատանեկան խմբերգային երաժշտութեան:

«Գարնան երգ» ք. մաս

«Գարնան երգ» ք. մաս

Թող ծաղ - կի այս գա - րուն-քին հա - յոց հո - ղը հայ - րե - նի.

թող եր - կին - քը մեր եր - կի միշտ ան - ամպ ու ցինց լի - նի: Զաւ, գա - րուն, Զաւ, գա - րուն,

«Մայրենի լեզու» ք. մաս

Մաշ-տոց - յան

լու - սն տա - օնը, ապ - թում եք րա - զում դա - րեր: Քեզ - նով ենք մենք հը-պարտ,

unis mp

1. Չուկն է լո - դում վը - ճիտ ջը - բում, վը - ճիտ ջը - բում լը - ճա - կի,
 2. Տուքն է շո - դում ա - լիք - նն - բում, ա - լիք - նն - բում լը - ճա - կի,

mp

«Անճրեւի երգ»ի նուագակցութիւնը կառուցուած է «կաթիլային» մտածելակերպով մը, համահունչ ոչ միայն երգի բնոյթին, այլեւ երգչախմբային բաժնի գրառումին:

1. Կար, կար, կար, կար, կար, նո - թից անձ - րև է կա - բում, կար, կար, կար, կար, կար,
 2. Կար, կար, կար, կար, կար, անձ - րև, անձ - րև, դու ա - թի, կար, կար, կար, կար, կար,

a tempo

Դաշնամուրի ու ձայնի զիրար լրացնող նոյնանման մօտեցումով, երաժշտական արտայայտչամիջոցներու շնորհիւ ստեղծուած շոգեկառքի սուլոցի, անիւներու շարժման, հետզհետէ հեռացող չչակի տպաւորութեամբ «Գնացք» երգի նուագակցութեան մանաւանդ բամբային հատուածը երգին կը հաղորդէ գնացքի յարատեւ երթի պատրանք:

Coro I
II

Գը - նացքն է ա -

mp

Բառի ու մեղեդիի միաձուլումը կը գտնենք նաեւ իր acapella խմբերգերուն մէջ: Օրինակ, «Մեղուները տղտղան» խմբերգի մուտքի simile ընթացքը ձեւաւորող «տրզ» բառի եռաձայն dissonance հնչիւնները առաւել քան բնութագրական են:

Allegro moderato (♩ = 100)

mf

mp

mp

Տըզ, տըզ, տըզ, տըզ, տըզ, տըզ, տըզ... simile

Տըզ, տըզ, տըզ, տըզ, տըզ, տըզ... simile

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Անտարակուսելի է, որ Գեղունի Չթջեանի դերակատարութիւնը հիմնա-
րար ու պատմական ոչ միայն ժամանակաշրջանային, այլև որակական ա-
ռումով: Անոր հեղինակած մանկապատանեկան խմբերգերէն շատեր ար-
դէն իսկ դասականացած են եւ իրենց համար մնայուն տեղ ապահոված հայ
երաժշտութեան պատմութեան մէջ: Քանակական թէ որակական առումով,
իր մանկապատանեկան խմբերգագրութեամբ, ան կապող օղակ է պատ-
մականօրէն Խորհրդային Հայաստանի երկրորդ շրջանի ու անկախ Հա-
յաստանի յատկապէս առաջին տասնամեակի երաժշտական մանկագրու-
թեան մէջ:

Հայաստանի երաժշտական թէ հանրակրթական դպրոցներու, Հայաս-
տանի երգչախմբային ընկերութեան մանկապատանեկան երգչախումբի,
պիոնէր պալատներու երգչախումբերու, Խաչատուր Աբովեան մանկավար-
ժական համալսարանի երգչախումբի, Շուշիի «Վարանդա» երգչախումբի
եւ այլ երգչախումբերու կողմէ Գեղունի Չթջեանի խմբերգերուն անդրանիկ
կատարումներուն յաջողութիւնը առիթ եղած է որ անոնք ընդգրկուին նաեւ
սփիւռքահայ բազմաթիւ մանկապատանեկան երգչախումբերու երգացան-
կերուն: Նոյն երգերուն ռուսերէն տարբերակները հնչած են Ռուսաստանի,
Վրաստանի, Ուքրանիոյ, Մոլտաւիոյ մէջ ալ: Անոնցմէ շատերը, նաեւ նուա-
գախմբային գործիքաւորմամբ ու ծայնագրմամբ, արդէն իսկ իբրեւ դասա-
կանացած արժէքներ կը պահպանուին ու կը հնչեն Հայաստանի ծայնաս-
փիւռի «Ոսկէ ֆոնտ»ին մէջ:

**THE LEGACY OF KEGHUNI TCHETCHIAN'S
CHILDREN'S CHOIR SONGS
(SUMMARY)**

ZAKAR KESHISHIAN
kamilazakar@yahoo.com

Armenian children's բազմաձայն choir songs started in the second half of the 19th century. Its founders were Christapor Gara Murza, Magar Yegmalian, and Gomidas. Their legacy was further developed in both the Diaspora and Soviet Armenia in the 20th century to the extent that currently there are over 400 children's choir songs in Armenian.

Among the 20th century composers who dedicated a significant part of their energy to this genre, Keghuni Chetchian's efforts are outstanding.

By examining Chetchian's compositions, the author highlights the characteristics of the composer's children's choir songs, brings forth a number of songs and their notes to underline Chetchian's skillful combination of lyrics and music, as well as the wise matching of the musical instrument and the melody of the song, plus the musical effects which underpin the meanings of the script. Alongside the accompaniment features of her songs, the author notes that Chetchian's compositions are not only in line with the Armenian heritage of children's songs, but with the legacy of Armenian music composition in general.